

tuacijskoj i instrumentalnoj), izazovna je po tome što razmatranu tematiku nastoji dosljedno zahvatiti u okviru konkretnih društveno-povijesnih kulturnih, političkih i ekonomskih konteksta, te kao odnos i proces.

Josip Kumpes

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb
e-mail: jkumpes@inet.hr*

Robert H. Binstock i Linda K. George (ur.)

Handbook of Aging and the Social Science

San Diego: Academic Press, 2001., 5. prošireno izd., 513 str.

Handbook of Aging and the Social Science (Priručnik o starenju i društvenim znanostima) zajedno s *Handbook of the Biology of Aging* i *Handbook of the Psychology of Aging* dio je serije priručnika o starenju. Serija se nalazi u petom izdanju, koje je odgovor na snažan porast broja istraživanja i literature na anglojezičnom području o biološkim, psihološkim i društvenim aspektima starenja.

Interesantno je u kolikoj se mjeri područje istraživanja starenja razvilo u proteklih četrdesetak godina koliko je prošlo od prvog izdanja Priručnika (ur. Bob Binstock i Ethel Shanas, 1976). Naime, ranih sedamdesetih samo je mali broj znanstvenika društvenih disciplina bio u stanju pisati o specifičnim temama vezanim uz starenje. Najnovija izdanja pružaju mogućnost čitanja ne samo tema od posebnog interesa, već i graničnih sadržaja koji mogu imati važne utjecaje na temu koja predstavlja osnovnu ideju istraživanja. Takav složeni interdisciplinarni pristup posebice je važan za starenje koje nije jednoznačan problem koji može razriješiti jedna disciplina, jedna studija ili jedan uvid.

Starenje je kao područje znanosti u posljednjih pet godina (koliko je prošlo od

prethodnog izdanja) postalo zrelo i široko područje na kojem se provodi značajan broj istraživanja i obrazuje velik broj ljudi različitih profesija koje problem promatraju i tumače s aspekta teorije, ali i zanimanja koja konkretno brinu o starim ljudima. Složeno područje istraživanja, u sklopu kojega su brojni činioci, zahtijeva, više nego ikada prije, integraciju i interpretaciju koju mogu dati samo stručnjaci za određena područja i pod teme vezane uz određeni aspekt procesa.

Izdanje Priručnika o starenju i društvenim znanostima opremljeno je opširnim recenzijama i kritičkim vrednovanjima istraživanja društvenih aspekata starenja, a ujedno čini dostupnim glavne reference i određuje najvažnije teme budućih istraživanja. Kako bi se određenom problemu moglo pristupiti sveobuhvatno, znanje o starenju prezentirano je čitatelju kroz sustavnu perspektivu različitih disciplina i profesija: antropologije, demografije, ekonomije, epidemiologije, povijesti, medicine, političkih znanosti, socijalne psihologije, socijalnog rada i sociologije.

Priručnik ... su napisala 42 autora. Teme »Demografija starenja: stoljeće globalnih promjena 1950–2050« (4. poglavlje) i »Geografska distribucija i migracije« (6. poglavlje) uvrštene su prvi put. Konceptcija priručnika je obraditi teme kroz 25 poglavlja svrstanih u četiri odjeljka: I. Teorije i metode; II. Starenje i društvena struktura; III. Društveni činioci i društvene institucije i IV. Starenje i društvena intervencija. Poglavlja su koncipirana tako da omogućuju pregled velikog dijela literature koja obrađuje pojedini problem, ali i povijesnu perspektivu pozivajući se na klasične i suvremene izvore. Čitatelja će se dojmiti sposobnost nekih autora da svoje znanje i poglede na pojedini problem izlože vrlo jasno i jezgrovito te da osobni pristup dovedu u kontekst radova drugih autora priručnika.

Premda vjerujemo kako je za područja kojima se bave Migracijske i etničke teme zanimljiv Priručnik u cijelosti, odlučili smo detaljnije prikazati tri poglavlja odjeljka »Starenje i društvena struktura« i to: »Demografija

starenja: stoljeće globalnih promjena, 1950–2050«, »Geografska distribucija i migracije« te »Rasa, etnicitet i starenje«, koji nam se čine najbližim interesima većine čitatelja časopisa.

Tako autori Mark D. Hayward i Zhenmei Zhang u poglavlju »Demografija starenja: stoljeće globalnih promjena, 1950–2050« pišu o starenju populacije koje mnogi Amerikanci promatraju kao isključivo američko iskustvo. Često smatrano društvenim problemom, starenje populacije analizira se kao prijetnja cjelokupnom zdravstvenom osiguranju, ali i kao uzrok problema vezanih uz fenomen »sendvič-generacije« (sredovječne i starije osobe brinu o vrlo starim roditeljima). Demografski determinizam puno više privlači pozornost javnosti negoli neprimjerenost društvene i ekonomske politike ili političkih uvjeta.

Autori su pokazali da su iskustva Sjedinjenih Država slična kao i u drugim razvijenim zemljama. Zapravo je populacija Sjedinjenih Država mlađa negoli ona mnogih europskih država, a očekuje se da će se u sljedećih 50 godina još pomladiti. Nasuprot tome, ako uzmemo u obzir razvijenije zemlje, većina europskih populacija će se, prema procjenama, u narednome razdoblju stabilizirati (broj umrlih približno će biti jednak broju rođenih), a neke će europske zemlje doživjeti smanjenje svoje populacije, s obzirom da će broj umrlih premašivati onaj rođenih. Neki stručnjaci taj trend opisuju »temeljitim razvojem industrijskih društava« (Davis, Bernstam, Ricardo-Campbell, 1987.). Drugi na taj razvoj gledaju negativno, najavljujući »tragične demografske posljedice« i »populacijsku 'imploziju'« (Bourgeois-Pichat, 1987). Takav pogled nemalo je pridonio preobilju pronatalnih politika u mnogim europskim zemljama – od kojih ni jedna, čini se, nije značajnije izmijenila trend opadanja nataliteta.

Sve donedavna pozornost onih koji prate demografsku problematiku bila je usmjerena na starenje populacija u razvijenijim zemljama. No, u širem povijesnom kontek-

tu demografska iskustva razvijenijih zemalja mogu se promatrati tek kao istaknuta špičica svjetske demografske revolucije. Uopćeno gledajući, revolucija mortaliteta započela je sredinom 19. stoljeća u razvijenijih naroda s pojavom tehnologija koje su omogućile kontrolu bolesti (Easterlin, 1997). S iznimkom Francuske, ustrajan pad nataliteta započeo je u zemljama Zapadne Europe u drugoj polovini 19. stoljeća. Širenjem revolucija mortaliteta i nataliteta na Latinsku Ameriku, Srednji istok, Aziju te, napokon, subsaharsku Afriku, tijekom 20. stoljeća, ovdje iznesene procjene ukazuju na to da se veliki nesrazmjer u stopama nataliteta i mortaliteta urušio između 1950. i 1995. To se urušavanje očekuje i nadalje, tako da će do 2050. preostati vrlo malo međunarodnih razlika u natalitetu i mortalitetu. Trenutna predviđanja pokazuju da će time, na kraju promatranoga 100-godišnjeg razdoblja, demografska revolucija koja ide prema starijim, stabilnijim populacijama, biti vrlo blizu svome svršetku. Globalno gledano, starije će osobe predstavljati značajan udio ukupne svjetske populacije, s vrlo malo očekivanih razlika u pojedinim populacijama.

Sadašnja očekivanja istraživača u pogledu budućih trendova zdravlja pojedinih populacija ukazuju na optimističnu budućnost za neke zemlje, a za druge, smatrajući da je bolest teret za ekonomsku sferu, ne predviđaju toliko sreće. Iako su, očito, ta predviđanja tek preliminarna, jedan aspekt predviđanja zasigurno će karakterizirati buduće trendove u zdravlju populacije – međunarodna raznolikost. Razlike pojedinih zemalja u prioritetima javnoga zdravstva, zdravstvene infrastrukture, sastava populacije te napretka u suzbijanju bolesti gotovo će sigurno dovesti do različitih stopa napretka i padova u zdravlju populacije.

No, ni napredak niti pad u zdravlju populacije ne znači uspjeh ili neuspjeh u poboljšanju njezina zdravlja. To je važno podvući jer se pokazatelji zdravlja populacije često koriste pri procjeni njezinih potreba za zdravstvenim uslugama, vrednovanju učinko-

vitosti zdravstvene infrastrukture te mjerenu napretka prema zadanim ciljevima javnoga zdravlja. Uspjeh u unapređenju zdravlja najprimjerenije se mjeri rasponom pokazatelja zdravlja populacije koji obuhvaćaju promjene u različitim aspektima zdravlja.

Autori zaključuju kako se promjene u natalitetu i mortalitetu odvijaju u svim zemljama. Ni jedan dio svijeta nije isključen, a nitko ne predviđa povratak na uzorke visoke stope nataliteta i mortaliteta. Univerzalnost demografskih promjena te nemogućnost povratka na staro ne opiru se nekom bitnom demografskom zakonu. Revolucije mortaliteta i nataliteta koji određuju starenje populacije »ukorijenjeni su u dostignućima ljudskog znanja o metodama ... kontrole bolesti, a ova se znanja, pri izostanku globalne katastrofe, neće izgubiti.« (Easterlin, 1997). Gledano u tom kontekstu, svjetsko kretanje prema starijoj populaciji označava trijumf znanstvenih postignuća u poboljšanju zdravlja te simbolizira demografsko starenje na globalnom planu.

U poglavlju »Geografska distribucija i migracije« autora Charlesa F. Longina Jr., prvi se put u izdanjima priručnika raspravlja o migracijama u kontekstu starenja. Naime, interes američke javnosti za novim informacijama s područja geografske distribucije i migracije starije populacije bio je iznimno velik tijekom posljednjih dvaju desetljeća i u potpunu nesrazmjeru s njihovom važnošću za stručnjake s područja znanstvenih istraživanja. Pomaci populacije i njihovo predviđanje tijesno su povezani s mnogim političkim pitanjima koja se bave eksploatacijom prirodnih bogatstava, tržištima i ekonomskim razvojem – sadržajima bitnima za vlade zemalja i značajne sektore američkih poslovnih krugova.

Praćenje geografske distribucije postalo je važno u sferi politike, u praksi, 1965. donošenjem Zakona / Povelje o starijim osobama u Americi (*Older Americans Act* – OAA). Distribucija sredstava OAA unutar pojedinih američkih saveznih država temelji se na broju starijih osoba koje žive u pojedinoj dr-

žavi. Nadalje, distribucija sredstava unutar pojedine države često ukazuje na geografsku distribuciju populacije unutar i između pojedinih područja, ruralnih i urbanih.

Praćenje migracija, s druge strane, u početku je bilo rezultat isključivo intelektualnog interesa istraživača. Istraživanja selidbi umirovljenika predstavljala su svojevrsan kuriozitet. No, tijekom posljednjega desetljeća ta se situacija izmijenila. Sve veći broj saveznih država počeo je planski, a ponekad i angažirano, privlačiti umirovljenike iz drugih država, sve u sklopu politike ekonomskoga razvoja.

Budući da tema migracija starijih prelazi granice područja raznih disciplina te da je ovdje uključeno mnogo različitih koncepcijskih pogleda, cilj je ovog poglavlja učiniti rezultate istraživanja dostupnima znanstvenicima na jednome mjestu. Autor se odlučio gotovo u potpunosti ograničiti na prikaz relevantne literature iz 90-ih godina, s obzirom da je u tom razdoblju znatno povećan obujam istraživanja. Longino je sažeto izložio teorijske pristupe rabljene tijekom protekloga desetljeća, a potom opisao migracijske trendove prema najnovijim podacima. Slijede kratka rasprava o karakteristikama migranata te nešto razrađenija rasprava o tipovima cikličkih migracija. Poglavlje završava razradom utjecaja migracija starijih na pojedine sfere društvenoga života, posebice ekonomske, političke i društvene dimenzije tih utjecaja.

Poglavlje »Rasa, etnicitet i starenje« Davida R. Williamsa i Colwicka M. Wilsona započinje tvrdnjom da »kako će starija populacija Sjedinjenih Država rasti, tako će biti sve brojnije starije stanovništvo pojedinih manjinskih skupina« (160. str.). Mijenjanje sastava starije populacije zahtijeva povećanje pozornosti prema potrebama, izazovima i iskustvima određene skupine. Tradicionalni interes američkih znanstvenika za starije osobe manjinskih skupina uglavnom je bio usmjeren na istraživanje razlika između bijele i crne populacije. Postupno se sve više priznaje činjenica da postoje rasne i et-

ničke razlike među starijim osobama pojedinih manjinskih skupina, ali i unutar samih skupina. Prezentiranjem pregleda odabranih karakteristika starijih osoba pojedinih manjinskih skupina, opisivanjem trendova porasta broja starijih osoba, istraživanjem razlika njihova socioekonomskog statusa, razmatranjem uzroka i mogućim objašnjenjima razlika u zdravstvenom statusu te usporedbom društvene potpore (obiteljska, vjerska i neformalna) starijim pripadnicima manjinskoga i većinskoga dijela populacije, autori nastoje povećati razumijevanje pojave pojedinih problema. U nastavku identificiraju trendove s kojima će se, vjerojatno, u budućnosti susresti starije osobe manjinskih populacija te potom raspravljaju o nužnosti određeno ciljanih istraživanja. Gdje god je moguće autori nastoje koristiti podatke koji nadilaze uobičajene usporedbe crnačke i bjelačke populacije, kako bi istakli heterogenost koja postoji unutar samih skupina starijih osoba s obzirom na pripadnost određenoj manjinskoj skupini. Budući da se pripadnici rasnih skupina ne slažu u pogledu terminologije koju preferiraju razni istraživači kada se bave pojedinom skupinom, autori su se »u nastojanju da poštuju osobni

dignitet« odlučili rabiti najčešće prihvaćene nazive etničkih i/ili rasnih skupina.

Ne baveći se detaljnije drugim poglavljima, zaključit ćemo kako Priručnik sadrži temeljit popis pojmova i iscrpnu bibliografiju objavljenih radova s područja društvenih znanosti koje se bave starenjem, i to svim mogućim aspektima procesa. Citirana literatura i reference indeksirane su prema pojedinom autoru na kraju svakog poglavlja, ali i na kraju knjige.

Jasna je namjera urednika Priručnika da se njime u jednakoj mjeri mogu služiti istraživači profesionalci koji se teorijski i praktično bave starim ljudima i studenti koji o starenju uče, ali i znanstvenici i stručne osobe koje nisu trenutno uključene u istraživanja i praksu usmjerenu na starenje i starost; njima takav priručnik može poslužiti kao svojevrsna baza podataka.

Sonja Podgorelec

Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb